

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 914
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Διδάσκουσα:
Ελίζα Κουτούπη-Κητή

Τμήμα Αγγλικής
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκη
E-mail: ekitis@enl.auth.gr,
<http://www.enl.auth.gr//staff/kitis.htm>

Περιεχόμενα

Περιγραφή Σεμιναρίου	3
Η γλώσσα ως σημειωτικό σύστημα	3
Άγλωσσα μίνι-σημειωτικά συστήματα επικοινωνίας	6
Σημεία προφορικού λόγου, σημεία γραπτού λόγου	7
Δραστηριότητες	11
Από τα σημεία στα κείμενα	13
Επίπεδα χρήσης γλώσσας	13
Τύποι κειμένων	17
Ορισμός τύπων κειμένου ή λόγου	19
Δραστηριότητες	27
Από τον προφορικό στον γραπτό λόγο	27
Δραστηριότητες	30
Από τις λέξεις στα πράγματα	31
Δραστηριότητες	33
Από τη λέξη στην πρόταση και στο εκφώνημα	33
Δραστηριότητες	34
Από την πρόταση και το εκφώνημα στο κείμενο και στη διάδραση ...	35
Συνοχή και Συνεκτικότητα στον γραπτό λόγο	35
Συνοχή στο λόγο	36
Παράμετροι κειμενικότητας ή λόγου	37
Οργάνωση της (Συν)ομιλίας	38
Δραστηριότητες	39
Βιβλιογραφία	40

Περιγραφή Σεμιναρίου

Το σεμινάριο αυτό θα είναι κυρίως θεωρητικό με δραστηριότητες που ακολουθούν τη θεωρία, ενώ οι εφαρμογές σε διδακτικό επίπεδο θα ακολουθήσουν στο επόμενο σεμινάριο του επόμενου εξαμήνου. Θα παρουσιάσουμε και θα συζητήσουμε διάφορους τρόπους ανάλυσης προφορικού και γραπτού λόγου και κειμένων. Θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε κείμενα και λόγο όπως παρουσιάζεται πρωτίστως μέσα στο γλωσσικό πλαίσιο, αλλά κυρίως μέσα σε είδη ή τύπους καταστάσεων, οι οποίες αποτελούν συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα. Με άλλα λόγια, ο λόγος που θα εξετάσουμε είναι λόγος που χρησιμοποιείται από χρήστες της γλώσσας σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, δηλαδή ζωντανός λόγος που νοηματοδοτείται σε σημαντικό βαθμό από την εκάστοτε χρήση. Στην προσέγγιση αυτή αποτυπώνεται η άποψη ότι η γλώσσα είναι σημαντική όχι απλώς για το τι εννοούμε με αυτή αλλά κυρίως για το τι μπορούμε να κάνουμε χρησιμοποιώντας την.

Η γλώσσα ως σημειωτικό σύστημα

Η γλώσσα είναι ένα σημειωτικό σύστημα. Ενώ, όμως, άλλα σημειωτικά συστήματα αποτελούνται από μία σειρά από σημεία τα οποία νοηματοδοτούνται από την ιδιαίτερη θέση που κατέχουν μέσα σε ένα συνολικό σύστημα, παρά μεμονωμένα, τα σημεία της γλώσσας έχουν ένα νόημα ή μάλλον μια σημασία, ακόμη και αν απαντώνται ανεξάρτητα από το σύστημα της γλώσσας, δηλαδή, το κωδικό σύστημα, στο οποίο ανήκουν. Είναι αυτό έτσι;

Αν πάρουμε τα σήματα του ΚΟΚ (Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας), θα δούμε ότι συνήθως λίγη σημασία έχουν έξω από το σύστημα στο οποίο ανήκουν. Αν, π. χ., δούμε το πορτοκαλί χρώμα ή οποιοδήποτε άλλο φως, πράσινο ή κόκκινο, εκτός της συνύπαρξής του με τα δύο άλλα, δηλαδή, εκτός του μίνι-συστήματος πορτοκαλί, κόκκινο, πράσινο, τότε χάνει τη σημειωτική του δυναμική. Με άλλα λόγια, παύει να σημαίνει στοπ για το κόκκινο, 'ετοιμάσου' για το πορτοκαλί και 'ξεκίνα' για το πράσινο. Επιπλέον, όλο αυτό το μίνι σημειωτικό σύστημα νοηματοδοτείται περαιτέρω από την ένταξή του μέσα στο ευρύτερο σύστημα της κωδικής κυκλοφορίας στο οποίο πρέπει να υπακούει η κυκλοφορία των κινουμένων αυτοκινήτων, και σε ένα άλλο επίπεδο, των πεζών σε σχέση με τα κινούμενα αυτοκίνητα.

Από την άλλη, ακόμη και αν συναντήσουμε μια λέξη εκτός κάθε κειμένου και περικειμένου, όπως κάτι γραμμένο σε ένα κομμάτι χαρτί, μπορούμε να το συνδέσουμε με κάποια συμβατική του σημασία. Άρα, μπορούμε να πούμε προκαταρκτικά ότι διαφέρει ο γλωσσικός κώδικας από τον οδικό, π. χ., ή και από άλλους κώδικες μη γλωσσικούς. Αντεπιχείρημα όμως σε αυτό αποτελεί κάποιο άλλο σήμα από τον ΚΟΚ, όπως, παραδείγματος χάριν, το σήμα που μας προειδοίζει ότι υπάρχουν στην περιοχή κατολισθήσεις ή ότι υπάρχει κίνδυνος πτώσης τμήματος βράχων ή ότι διέρχονται κατσίκες, ή ότι ο δρόμος είναι ολισθηρός. Όλα αυτά τα σήματα, λίγο-πολύ έχουν τη σημειωτική τους δυνατότητα ακόμη και εκτός ενός συνολικού συστήματος. Όπως, δηλαδή, οι λέξεις αποκομμένες από το υπόλοιπο κείμενο έχουν τη σημασία τους, αλλά μπορεί να χάνουν το νόημά τους, έτσι και τα

σήματα αυτά του ΚΟΚ έχουν τη σημασία τους αλλά δεν έχουν νόημα αν τα δούμε ξαπλωμένα στο οδόστρωμα του δρόμου ή στις παρυφές του ή σε μια στίβα σε ένα εργοτάξιο ή σε ένα εργοστάσιο παραγωγής τους.

Πρέπει, λοιπόν, να λάβουμε υπόψη μας ότι τα διάφορα σημεία μπορεί να είναι είτε αναπαραστατικά είτε απλώς συμβολικά. Τί σημαίνει αυτό; Ο Ελβετός γλωσσολόγος και σημειωτικός Ferdinand de Saussure υποστήριξε ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο τύποι σημείων: τα **εικονικά** και τα **συμβολικά**. Όπως δηλώνεται και από τον όρο, το εικονικό σημείο αναπαριστά κατά κάποιο τρόπο, ακόμη και αδρό, το αναφερόμενο αντικείμενο ή το ον. Από την άλλη, το συμβολικό σημείο, όπως δηλώνει ο όρος, απλώς συμβατικά συμβολίζει και αναφέρεται, επομένως, στο αντικείμενο. Ενώ, λοιπόν, όλες οι λέξεις σε μια γλώσσα έχουν αυτήν την συμβατικά οριζόμενη σχέση με το αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται, και έτσι ορίζεται η σημασία τους συμβολικά, τα σήματα του ΚΟΚ πολύ συχνά είναι απεικονιστικά, όπως στην περίπτωση που μας ειδοποιούν για την ολισθηρότητα του οδοστρώματος απεικονιστικά με κάποια πινακίδα, ή για τις διερχόμενες κατσίκες σε ένα σημείο με την αναπαράσταση (την εικόνα) μιας κατσίκας σε ένα σήμα, κλπ. Αυτά τα σήματα είναι εικονικά σημεία και η σχέση τους με την αναφορά τους δεν είναι αυθαίρετη και συμβατική. Αντίθετα, το σύστημα των φώτων κυκλοφορίας αποτελεί από μόνο του ένα μίνι-σύστημα, εντελώς αυθαίρετο και επομένως συμβατικό, μέσα στο πλαίσιο του ευρύτερου συστήματος τροχαίας κυκλοφορίας. Αυτό σημαίνει ότι θα μπορούσαμε να είχαμε υιοθετήσει το πράσινο ως το χρώμα του στοπ, το πορτοκαλί

ως το χρώμα και σήμα του ‘ξεκίνα’, κλπ. Το μίνι-σύστημα αυτό είναι συμβολικό και όχι εικονικό, δηλαδή, απεικονιστικό.

Άγλωσσα μίνι-σημειωτικά συστήματα επικοινωνίας

Εκτός από τη γλώσσα, υπάρχουν πολλά σημειωτικά συστήματα, όπως είναι ο ΚΟΚ, τα σήματα Μορς, κλπ. Ας επικεντρωθούμε όμως, για λίγο σε επικοινωνιακές μεθόδους μεταξύ ανθρώπων πέραν της γλώσσας. Μπορούμε να συνηγορηθούμε με κάποιον χωρίς να χρησιμοποιήσουμε λεκτική γλώσσα και χωρίς να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα των κωφών; Πόσες φορές έχουμε δώσει οδηγίες σε κάποιον χωρίς να ανοίξουμε καν το στόμα μας; Πόσες φορές έχουμε σχολιάσει κάτι χωρίς να χρησιμοποιήσουμε συμβατική λεκτική γλώσσα; Π.χ., περιμένοντας στη στάση, γυρίζω προς τη νεαρή γυναίκα δίπλα μου και της απευθύνω μια κλασική χειρονομία: χτυπώ τον δείκτη μου κανά δυο φορές πάνω στα ρουθούνια μου, κι αυτή κουνά το κεφάλι της για να συμφωνήσει μαζί μου. Κάτι βρώμαγε εκεί. Ή στο συνηθισμένο μου καφέ και ενώ πίνω τον καφέ μου, αντιλαμβάνομαι ότι κάποια γυναίκα ψάχνει με το μάτι της κάτι. Με μια απλή κίνηση της κεφαλής μου της δείχνω πού είναι αυτό που ψάχνει, την τοποθεσία της τουαλέτας. Με τη σειρά της με ευχαριστεί με κίνηση της κεφαλής της και χαμόγελο. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μια άγλωσση συνεννόηση μεταξύ νοήμων ατόμων. Είναι οι διάφορες αυτές χειρονομίες και κινήσεις μέρος ενός σημειωτικού συστήματος; Υπάρχουν συμβατικές χειρονομίες ή κινήσεις της κεφαλής ή του σώματος που σημαίνουν κάτι συγκεκριμένο για τη γλωσσική κοινότητα; Κι’ ακόμη, αν υπάρχουν κάποιοι κινησιακοί και

χειρονομιακοί κώδικες, είναι πολιτισμικά δεσμευμένοι. Δηλαδή, ιδιαίτεροι για την ιδιαίτερη πολιτισμική κοινωνία, ή μήπως μπορούμε να πούμε ότι είναι παγκόσμιοι ή μήπως ευρωπαϊκοί, κλπ.;

Σημεία προφορικού λόγου, σημεία γραπτού λόγου

Μέχρι στιγμής εστίασαμε την προσοχή μας κυρίως στα σημεία και σήματα όπως αποτυπώνονται είτε εικονικά σε κωδικά συστήματα, όπως είναι ο ΚΟΚ, είτε γραπτά ως αυτόνομα λεξήματα. Υπάρχουν, όμως, σημεία τα οποία δεν έχουν από μόνα τους συνήθως καμία σημειωτική δύναμη αλλά συμβάλλουν ως στοιχεία σε πιο ολοκληρωμένες δομές ενός σημειωτικού κώδικα; Τι είδους στοιχεία είναι οι φθόγγοι, π.χ., μιας γλώσσας, και τι είδους στοιχεία είναι τα φωνήματα και τα γράμματα ενός αλφαβήτου, π.χ; Τα φωνήματα καθώς και τα γράμματα αποτελούν απλώς στοιχεία, αλλά από μόνα τους, εκτός του σημειωτικού συμπλέγματος στο οποίο βρίσκονται, δεν είναι σημειωτικά σημεία, παρά σε ορισμένες περιπτώσεις. Ποιες μπορεί να είναι αυτές; Μπορούν, όμως, να παραλληλισθούν με τα τρία φωτεινά χρώματα ενός φωτεινού σηματοδότη ρυθμιστή της κυκλοφορίας αυτοκινήτων και πεζών. Ακριβώς όπως από μόνα τους τα χρωματιστά φώτα δεν έχουν το σημειωτικό δυναμικό που αποκτούν εντός του μίνι κωδικού συστήματος, έτσι και ο οποιοσδήποτε φθόγγος ή γράμμα δεν είναι δυνατόν να έχει σημειωτική δυναμική, παρά σε ελάχιστες εξαιρέσεις.

Συχνά στην προσωπική τακτική του ο καθένας υιοθετούμε κάποια στενογραφικά, ας πούμε, σύμβολα που στέκονται για πλήρεις λέξεις ή

καμιά φορά και για εκφράσεις. Προσωπικά, χρησιμοποιώ τα αρχικά PR για συντομογραφία του όρου ‘πραγματολογία’ (Pragmatics) και SS για ‘σημασιολογία’ (Semantics), αφού συνεχώς γράφω στην αγγλική. Επίσης, χρησιμοποιώ στενογραφικά τα δύο γράμματα ‘mg’ και όλες οι μεταπτυχιακές μου τουλάχιστον, εννοούν τη λέξη meaning χωρίς καμία δυσκολία ή εξήγηση, ενώ το κεφαλαίο I συμβολίζει τον όρο ‘implicature’ και τα συμπλέγματα CtI και CsI παριστάνουν γραφικά και αντιπροσωπεύουν αντίστοιχα τους πραγματολογικούς όρους **conventional implicature** και **conversational implicature**.

Συχνά όμως γράφουμε γράμματα ή σημειώσεις ή στο ημερολόγιό μας, χρησιμοποιώντας μόνο το αρχικό γράμμα για να αναφερθούμε σε κάποιο άτομο είτε οικείο είτε αφού αναφέρθηκε πλήρως το όνομά του άπαξ στην αρχή ενός γράμματος ή κάποιου αρχείου. Μόλις έχω τελειώσει μια σειρά γραμμάτων και εγγράφων για υπηρεσιακούς λόγους εδώ στην Αγγλία, που αφορούν στο γιο μου, ονόματι Constantine, και συστηματικά αναφέρω το πλήρες όνομα άπαξ στην αρχή του εγγράφου, ενώ όλες οι επόμενες αναφορές εξυπηρετούνται μόνο με το αρχικό, C. Αυτό γίνεται είτε για συντομία, είτε για εξοικονόμηση χώρου/ χρόνου, κλπ.

Υπάρχουν ίσως ορισμένες κουλτούρες ή πολιτισμικά περιβάλλοντα που ευνοούν την τάση να συντομογραφούμε ή να σημειώνουμε συμβολικά για λόγους αναφοράς. Π.χ., γνωρίζοντας πολύ καλά δύο δυτικού τύπου πολιτισμικά συστήματα, το ελληνικό και το αγγλικό, θα έλεγα ότι η τάση για σύντμηση των συμβόλων-λέξεων είναι μεγαλύτερη τόσο στον προφορικό λόγο όσο και στον γραπτό λόγο, και

στον τομέα σηματοδότησης, στην αγγλική κουλτούρα παρά στην ελληνική. Π.χ. οι γιατροί σε μια μονάδα, ιεραρχικά σηματοδοτούνται με αρχικά (HO= House-Officer, SHO= Senior Houseman/Officer, SpR=Specialist Registrar), καθώς και οι τομείς και οι διάφορες λειτουργίες και συναντήσεις τους (CPA= Care Programme Approach, OT= Occupational Therapy). Αλλά και στον προφορικό λόγο πρέπει να ακούς και να καταλαβαίνεις ένα πλήθος από συγκοπτόμενες λέξεις, όπως prof=professional, prom= promenades, porn ή porno αντί του pornographic, celebs αντί του celebrities, κλπ. Αυτή δεν είναι μια πολύ οικεία τακτική στην ελληνική πραγματικότητα, και ένας πιθανός λόγος μπορεί να είναι οι διαφορετικοί ρυθμοί που μας επιβάλλονται στα δύο πολιτισμικά περιβάλλοντα. Σίγουρα οι ρυθμοί της ζωής σε ένα Λονδίνο είναι πιο πιεστικοί από ό,τι στην Αθήνα. Επίσης, στον γραπτό λόγο η χρήση ακρωνυμίων, όπως λέγονται τα αρχικά στη σημειωτική τους αυτή διαδικασία, επιφέρει μια οικονομία σε γραφικό χώρο (π.χ., εφημερίδες, διαφημίσεις/ αναγγελίες για πώληση/ ενοικίαση κατοικιών, κλπ. που, με τη σειρά της, εξασφαλίζει οικονομία σε χρηματική δαπάνη).

Ένας άλλος τομέας που επιφέρει σύντμηση και αξιοποιεί τόσο γραφικά στοιχεία όσο και αριθμούς, αλλά και στίξη, προέρχεται από την ηλεκτρονική τεχνολογία. Αλυσίδα καταστημάτων που εμπορεύονται κινητά τηλέφωνα στην Αγγλία ονομάζεται **4U**, δηλαδή, 'for you', όπως διαβάζεται, απηχώντας τόσο τη φροντίδα της επιχείρησης για τον πελάτη, και μάλιστα σε ατομικό επίπεδο, αφού διαβάζοντάς το ο καθένας και η καθεμία, θεωρούμε ότι απευθύνεται αποκλειστικά σε μας προσωπικά, όσο και το ίδιο το εμπόρευσμά του,

---

αφού αυτή η συντομογραφία χρησιμοποιείται κατά κόρον και μάλιστα πλέον διεθνώς στα μηνύματα.¹ Επίσης, σύγχρονη (2003) διαφήμιση στην τηλεόραση ασφαλιστικής εταιρίας στην Αγγλία, γράφει το ‘more than’ ως ‘more th>n’ αντικαθιστώντας το φωνήεν με το μαθηματικό σημείο για την αυξητική πορεία.

Έχουν, όμως, οι ήχοι (φθόγγοι) και τα γράμματα κάποια σημειωτική δυναμική από μόνα τους, ανεξάρτητα, δηλαδή, από τη διαπλοκή των υπόλοιπων ήχων ή φθόγγων με τους οποίους συναρτάται κάποιος φθόγγος ή κάποιο γράμμα; Δεν ξέρουμε κατά πόσο κάποια σύνδεση ορισμένων ήχων γλώσσας (φθόγγων) με κάποια φαινόμενα ή ήχους από το περιβάλλον και τη φύση είναι φυσική ή συμβατική. Δηλαδή, αν η σύνδεση είναι σύνδεση πραγματικής ομοιότητας ή σύνδεση που μάθαμε στη ζωή μας να την αναγνωρίζουμε ως φυσική, αλλά είναι κατ’ ουσία συμβατική. Ξέρουμε, όμως, ότι μερικοί φθόγγοι μας φαίνονται μαλακότεροι, απαλότεροι, και μας θυμίζουν ένα νανούρισμα ή απηχούν ένα ρυάκι ή ανακαλούν ένα δυνατό χτύπο, κλπ. Αυτό το φαινόμενο αξιολογείται σημαντικά στον ποιητικό λόγο, όπως είναι γνωστό.

---

¹ Σχετικά με την εξάπλωση μιας άλλης γραφής γενικότερα που επηρεάζεται τόσο από τα μηνύματα στα κινητά (το λεγόμενο texting) όσο και από την ηλεκτρονική αλληλογραφία (το λεγόμενο email), μπορώ να σημειώσω ότι διαβάζοντας μια εργασία του γιου μου για το μεταπτυχιακό του πρόγραμμα συνάντησα πάνω από μία φορά τη συντομογραφία ‘u’ αντί για το κανονικό ‘you’. Βέβαια, του είχε ξεφύγει. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι γυρνώντας πίσω να ζήσω πάλι στην Αγγλία στην αρχή του 2003 μετά από κάποια απουσία από το 2000, συνάντησα καινούρια ρήματα προερχόμενα από ουσιαστικά (το φαινόμενο αυτό λέγεται conversion/αναστροφή στη γλωσσολογία), όπως το text ως ρήμα. Επίσης, όμως, σημειώνω και άλλες τέτοιες δημιουργικές αναστροφές όπως το impact ως ρήμα και αυτό, προερχόμενο από το ουσιαστικό, αλλά χωρίς να προέρχεται από τον χώρο της ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Και τα δύο αυτά ρήματα δεν βρίσκονται σε τυπικά λεξικά, διότι δεν υπήρχαν ως ρήματα.

Εξάλλου, πολλές λέξεις σε πολλές γλώσσες είναι **ονοματοποιητικές**, δηλαδή, το σύμβολο ή λέξημα που χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε στο φαινόμενο ή αντικείμενο, το ανακαλεί ηχητικά. Αυτό σημαίνει ότι ο ήχος ή οι φθόγγοι μιας λέξης μοιάζει κάπως με τον ήχο ή την κίνηση ή την αίσθηση που έχουμε από το αντικείμενο ή το φαινόμενο που ανακαλείται έτσι στη μνήμη μας.

Κατά τον ίδιο τρόπο, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι κάποια γράμματα αντικατοπτρίζουν κάποιες έννοιες. Π.χ., το γράμμα ‘α’, ιδίως όταν τονίζεται, δηλαδή όταν βρίσκεται σε εστίαση, μπορεί να αντανακλά φάρδος, πλάτος ή πάχος, όχι όμως στενότητα ή αδυναμία, ενώ το ‘ι’ μπορεί να ανακαλεί έννοιες που να είναι αντιθετικές:

Πάχος, φάρδος, πλάτος, μάκρος (αλλά και μήκος)

Ας σημειωθεί, βέβαια, ότι και η άρθρωση του φθόγγου ‘α’ απαιτεί μέγιστο άνοιγμα του στόματος, αντίθετα με την άρθρωση του ‘ι’. Απ’ την άλλη, ο φθόγγος ‘ι’ μπορεί ν’ απηχεί επιμήκυνση (μήκος), αφού η στοματική κοιλότητα δεν παίρνει το στρογγυλό σχήμα παρά επιμηκύνεται προς τα πλάγια ή την οριζόντια φορά.

Δραστηριότητες

Θα εξετάσουμε διάφορα σήματα από τον ευρύτερο πολιτισμικό μας περίγυρο διερευνώντας κάθε φορά τι είδους σήματα είναι και σε πόσα επίπεδα λειτουργούν. Θα μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα λογότυπα από τον επιχειρηματικό, εμπορικό, μορφωτικό χώρο και άλλους τομείς. Θα εξετάσουμε κατά πόσο αυτά τα σήματα είναι ‘σημαντικά’ από μόνα

τους ή κατά πόσο αντλούν σημασία και περαιτέρω νόημα από τον κειμενικό ή άλλο περίγυρο.

Θα επεκταθούμε στα γλωσσικά σημεία ή σύμβολα και θα θέσουμε τις ίδιες ερωτήσεις. Θα προσπαθήσουμε να δούμε παραλληλισμούς μεταξύ των δύο τύπων επικοινωνίας και θα σημειώσουμε διαφορές. Σύντομα θα εξηγήσουμε σε τι οφείλονται αυτές οι διαφορές.

Είπαμε ότι από μόνα τους τα χρωματιστά φώτα δεν έχουν το σημειωτικό δυναμικό που αποκτούν εντός του μίνι κωδικού συστήματος. Κατά τον ίδιο τρόπο και ο οποιοσδήποτε φθόγγος ή γράμμα δεν είναι δυνατόν να έχει σημειωτική δυναμική εκτός της συμβολής του σε μια δομή, παρά σε ελάχιστες εξαιρέσεις. Ποιες είναι αυτές;

Βρείτε λογότυπα που να αξιοποιούν ένα μόνο γράμμα. Συζητήστε την πιθανή σημειωτική του κάθε φορά.

Βρείτε τουλάχιστον ένα ποίημα που να αξιοποιεί ηχητικά φαινόμενα.

Βρείτε ορισμένες ονοματοποιητικές λέξεις.

Βρείτε ορισμένες διαφημίσεις ή τίτλους άρθρων εφημερίδας, κλπ., που να αξιοποιούν ηχητικά κάποια γράμματα ή κάποιες ακολουθίες.

Θυμηθείτε τουλάχιστον μια άγλωσση μίνι επικοινωνία που είχατε με κάποιον/α τώρα τελευταία. Ποια είναι τα σημαντικά στοιχεία, ποιο στοιχείο είναι πρωταρχικό και απαραίτητο για να ξεκινήσει μια τέτοια επικοινωνία; Ποιος ο λόγος ύπαρξης τέτοιων άγλωσσων

συνεννοήσεων αφού έχουμε τη δυνατότητα λεκτικής γλώσσας; Ως προς τι μοιάζουν τέτοιες άγλωσσες επικοινωνίες με επικοινωνίες λεκτικής γλώσσας; Ποιο είναι το τελείως απαραίτητο κοινό στοιχείο τους;

Από τα σημεία στα κείμενα

Ήδη βλέπουμε ότι τα εικονικά σημεία δρουν σε σύζευξη με κάποιο κείμενο τις περισσότερες φορές. Η σύζευξη αυτή μας δίνει τη δυνατότητα να αποφανθούμε αν το συνολικό κείμενο (στην έννοια του κειμένου περικλείουμε επίσης την εικόνα) ανήκει σε κάποια συγκεκριμένη κατηγορία, αν, π.χ., είναι διαφήμιση, ή γράμμα ή αρθρογράφημα, κλπ. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να απομονώσουμε συγκεκριμένες κατηγορίες που δεν είναι απλώς κατηγορίες λόγου (γραπτού ή προφορικού) αλλά, ακόμη θα λέγαμε, συγκεκριμένες κατηγορίες κοινωνικών καταστάσεων ή πολιτισμικές κατηγορίες.

Μπορούμε να διακρίνουμε διαφόρων ειδών κείμενα ανάλογα με διάφορα κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά μπορούν να είναι δομικά ή λειτουργικά. Το πρώτα βασίζονται κυρίως στη γλώσσα, είναι, δηλαδή, γλωσσολογικά, ενώ τα δεύτερα βασίζονται στη γνώση μας άλλων στοιχείων, και αφορούν κυρίως στην επικοινωνία.

Επίπεδα χρήσης γλώσσας

Ο σκοπός της επίτευξης μιας τυπολογίας χαρακτηρίζει την ανθρώπινη προσπάθεια από την εποχή της κλασσικής Ελλάδας, τότε που στη

ρητορική οι μαθητευόμενοι εντρυφούσαν στα λεγόμενα *προγυμνάσματα*, προκειμένου να εκπαιδευτούν σε τύπους κειμένων στη ρητορική. Η διάκριση μεταξύ δύο επιπέδων χρήσης της γλώσσας, αυτής της απλής αναφορικής χρήσης, όπου χρησιμοποιούμε τη γλώσσα προκειμένου να αναφερθούμε στα πράγματα και στις καταστάσεις, να τα σχολιάσουμε και να τα περιγράψουμε, και να αποφανθούμε αν αυτό που λέγεται είναι αληθές (συμφωνεί, δηλαδή, με το πώς έχει η κατάσταση του κόσμου) ή ψευδές, και από την άλλη, της χρήσης της γλώσσας ως εργαλείου για να επιτύχουμε κάποιους σκοπούς μας, όπως να πείσουμε κάποιον/α ή ένα δικαστήριο ή να μεταπείσουμε κάποιο ακροατήριο, είναι τόσο παλιά όσο και ο Αριστοτέλης και ενέχεται στην ανάπτυξη της άποψης των διαφόρων τύπων λόγου. Ο Αριστοτέλης αναφέρει στο *Περί Ερμηνείας* (16^α1-17^α7):

(27) ἔστι δέ λόγος ἅπας μὲνημαντικὸς, ἀχὼς ὄργανον δέ, ἀλλ' ὡς ὁ ἀπὸ τοῦ ἔργου, κατὰ συνθήκην (28) Ἀδῖοῦ ἀϊθέρο δὲ ἀπὸ πᾶς, ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἀληθεύει νῆ ψεύδεσθαι ὑπάρχει. (29) ἀνὴρ ἄπασιν δὲ ὑπάρχει, ἀπὸ τῆς εὐχῆς λόγος μὲν ἀλλ' αὐτὴ ἀληθῆς ἴτι ἀ ψευδῆς. (30) ἀ μὲν ἴν' ἄλλα ἀφείσθωσαν ῥητορικῆς γὰρ ἢ ποιητικῆς ἀ κείσθω ἢ σκέψις. ὁ δὲ Ἀδῖοῦ ἀϊθέρο τῆς νῆνθεωρίας.

[(27) Κάθε πρόταση είναι σημαντική, όχι οργανικά, αλλά, όπως είπα, συμβατικά. (28) Δεν είναι η κάθε πρόταση δηλωτική, παρά μόνο αυτή που μπορεί να κριθεί ψευδής ή αληθής. (29) και αυτό δεν βρίσκεται σε όλες τις προτάσεις, όπως μια πρόταση που εκφράζει ευχή δεν είναι ούτε αληθής ούτε ψευδής. (30) Αφήνουμε τις άλλες προτάσεις για τη ρητορική ή την ποιητική, όπου ταιριάζουν καλύτερα, και ασχολούμαστε εδώ με τον αποφαντικό (δηλωτικό) λόγο.]

Πιο πρόσφατα. Ο Karl Bühler (1934) διακρίνει τρία επίπεδα λειτουργίας της γλώσσας: το **αναπαραστατικό** (Darstellung), που συμπληρώνεται από το **εκφραστικό** (Ausdruck) και το **κλητικό**

(Appell). Το πρώτο επίπεδο είναι αυτό το επίπεδο στο οποίο διηγούμαστε, εκθέτουμε, περιγράφουμε, και γενικότερα αναφερόμαστε στον έξω κόσμο (στον εξωγλωσσικό κόσμο) με σκοπό να μιλήσουμε για αυτόν. Ό,τι, όμως, λέμε για αυτόν τον κόσμο πρέπει να ανταποκρίνεται στο πώς είναι, δηλαδή, να είμαστε αληθείς και τότε ο λόγος μας είναι κι αυτός αληθής. Στην αντίθετη περίπτωση ο λόγος μας είναι ψευδής. Στα υπόλοιπα δύο επίπεδα, φυσικά, δεν ισχύει αυτός ο κανόνας της αληθείας ή του ψεύδους. Γιατί όταν εκφραζόμαστε, εκφράζουμε τα συναισθήματά μας ή το πώς εμείς αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και το γίνεσθαι σε αυτόν, ή το πώς βλέπουμε και κρίνουμε τα πράγματα ως υποκείμενα, δηλαδή, υποκειμενικά. Με άλλα λόγια, υπεισέρχεται το ατομικό, υποκειμενικό στοιχείο. Υπεισέρχεται η ιδιαίτερη οπτική γωνία του ομιλητή. Γι αυτό και ο Αριστοτέλης κρίνει ότι ο λόγος ο μη αποφαντικός δεν έχει θέση στην σοβαρή εξέταση της γλώσσας και της επιστήμης και πρέπει να παραγκωνισθεί στη ρητορική. Το κλητικό επίπεδο έχει να κάνει με το πού απευθύνεται ο λόγος μας και λαμβάνει υπόψη του τους συνομιλητές μας ως διαμορφωτές του λόγου μας και της προοπτικής που υιοθετούμε σε αυτόν.

Ακόμη πιο πρόσφατα, ο Lyons (1977) εισάγει μια παράλληλη τριμερή διάκριση επιπέδων χρήσης λόγου: το **εκφραστικό**, το **κοινωνικό** και το **περιγραφικό**. Επιπλέον, χρησιμοποιεί τον όρο **διαπροσωπικό**, που τον δανείζεται από τον MAK Halliday, και αναφέρεται σε εκείνο το επίπεδο που δομούμε τον λόγο μας ως επικοινωνία και πράξη μεταξύ του εαυτού μας ως ομιλητή και του άλλου ως ακροατή. Ο Lyons τοποθετεί τόσο το εκφραστικό όσο και το κοινωνικό επίπεδο στην

κατηγορία της διαπροσωπικής λειτουργίας της γλώσσας. Περιγράφοντας την εκφραστικότητα στη γλώσσα, ο Lyons (1977: 107) γράφει:

Μπορούμε να περιορίσουμε τον όρο ‘εκφραστικό’ σε αυτά τα δεικτικά στοιχεία μιας εκφώνησης, με τη βοήθεια των οποίων ο ομιλητής ή συγγραφέας καθιερώνει ή φανερώνει την ατομικότητά του με κάποιο ιδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο. Η εκφραστικότητα, λοιπόν, με αυτή την έννοια είναι μέρος της δημιουργικότητας ...και ανήκει στην περιοχή της υφολογίας, παρά στη σημασιολογία (στο βαθμό που αυτές οι περιοχές είναι κλάδοι της σημειωτικής, ή της γλωσσολογίας, και που μπορούν να διαχωριστούν μεταξύ τους).

Ο Halliday είναι ο κατ’ εξοχήν γλωσσολόγος που, όχι μόνο πρότεινε τρία επίπεδα λειτουργίας της γλώσσας, αλλά μας πρόσφερε και μια ολοκληρωμένη θεωρία ανάλυσής τους. Ο Halliday διακρίνει το **αναφορικό** (referential) επίπεδο, το οποίο εμπεριέχει το ιδεατικό (ideational) και το εμπειρικό (experiential) τμήμα της γλώσσας. Αυτός ο τομέας εμπεριέχει το **προτασιακό νόημα** (propositional meaning) που επιδέχεται αληθοέπεια. Δηλαδή, όπως είπαμε παραπάνω, σε αυτό το επίπεδο κρινόμαστε αν αυτό που θέτουμε στο λόγο μας είναι αληθές ή ψευδές. Αυτό είναι το επίπεδο όπου ο λόγος μας κρίνεται ως προς την ανταπόκρισή του προς τον εξω-κειμενικό κόσμο. Ο λόγος μας σε αυτό το επίπεδο, μπορούμε να πούμε σχηματοποιώντας λίγο ή απηχώντας τον πρώιμο Wittgenstein, είναι αναπαραστατικός ή εικονικός, και αποτελεί μια εικόνα του πραγματικού κόσμου. Ο πραγματικός κόσμος είναι η Λυδία λίθος που κρίνει την ακρίβειά του ή την αλήθεια του κειμενικού κόσμου που δημιουργείται στο λόγο μας. Επομένως, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία σε αυτό το

αναφορικό επίπεδο είναι αυτό που κωδικοποιείται στο λόγο μας ως στοιχεία γραμματικής και σημασίας.

Ο Halliday διακρίνει, επίσης, ένα άλλο επίπεδο, αυτό της σύνθεσης και παραγωγής του λόγου μας, που το ονομάζει **κειμενικό** (textual). Αυτός ο τομέας του λόγου μας χαρακτηρίζεται από τα γλωσσικά στοιχεία που επιλέγουμε για να εκφέρουμε το ιδεατικό νόημα, τις γραμματικές μας επιλογές και τη σειρά των όρων του λόγου μας που κατά κάποιο τρόπο επιδρά και καθορίζει ιδιαίτερα το αναφορικό μας νόημα.

Το τρίτο επίπεδο είναι αυτό της **διαπροσωπικότητας** (interpersonal) στη γλώσσα. Ανάλογα με το ποιοι μετέχουν στο γλωσσικό παιχνίδι, ποιοι είναι οι παραλήπτες, ποια είναι η κοινωνική κατάσταση, τι ρόλους ενσαρκώνουμε σε αυτή, κλπ., καθορίζονται και οι τρόποι που δομούμε τον λόγο μας ως διαπροσωπικό εργαλείο.

Τύποι κειμένων

Παραπάνω ορίσαμε διάφορα επίπεδα χρήσης γλώσσας. Αυτή η ενημερότητα ότι η γλώσσα χρησιμοποιείται για διάφορους σκοπούς ανάλογα με το τι θέλουμε να επιτύχουμε ή σε ποιον απευθυνόμαστε, κλπ., δείχνει ότι δεν μπορούμε να θεωρούμε τον λόγο ως ενιαίο και γενικά ομοιογενή. Επομένως, αρκετά νωρίς αποκτήσαμε συνειδητότητα των διαφόρων ειδών λόγου. Βέβαια, είναι γνωστό από τη λογοτεχνία ότι διακρίνουμε διάφορα λογοτεχνικά είδη, όπως το μυθιστόρημα, το δράμα ή θεατρικό είδος, την ποίηση, το έπος, την ελεγεία, κλπ. Αντίστοιχα στον ευρύτερο γραπτό λόγο, θα μπορούσαμε

επίσης να επισημάνουμε είδη κειμένων, όπως την αρθρογραφία, τη νομολογία ή τον λόγο των επιχειρήσεων, ή τον διαφημιστικό λόγο, ή την έντυπη ειδησεογραφία, ή γενικότερα τον δημοσιογραφικό λόγο.

Αλλά ενώ στη λογοτεχνία μπορούμε ευκολότερα να κατατάξουμε τα κείμενα ως λογοτεχνικά γένη, μια ανάλογη κατάταξη είναι δυσκολότερη στον ευρύτερο λόγο. Ακόμη, αν περιοριστούμε στο μυθιστορηματικό γένος θα παρατηρήσουμε ότι μπορούμε να έχουμε διάφορους τύπους λόγου, π.χ., τη διήγηση αλλά και τον επιχειρηματικό λόγο, την περιγραφή αλλά και την αποτίμηση. Επομένως, στην ανάλυση λόγου, προτιμούμε να διακρίνουμε τον λόγο κατά τύπους, σύμφωνα όχι με εξωτερικούς τομείς ασχολίας, όπως το μυθιστόρημα ή την εφημερίδα ή τον επιχειρηματικό κόσμο, αλλά, μάλλον, σύμφωνα με στοιχεία εσωτερικά κατ'αρχήν που αφορούν στα γλωσσικά στοιχεία αυτού του λόγου, και κατά δεύτερο λόγο, σύμφωνα με εξωτερικά στοιχεία που αφορούν στον σκοπό για τον οποίον παράγεται ο λόγος και τα κείμενά μας. Ένας τέτοιος διαχωρισμός είναι πολύ δύσκολος αλλά όχι ανέφικτος.

Αυτό που πρέπει να μας ενδιαφέρει εδώ ως πλέον ειδικούς γλωσσολόγους ή αναλυτές λόγου, δεν είναι τα **είδη κειμένων** (text genres) με προσανατολισμό τον γενικότερο τομέα κοινωνικής δραστηριότητας, αλλά οι **τύποι λόγου ή κειμένων** (discourse or text types), όπως ορίζονται σε μια πιο περιορισμένη προοπτική με γνώμονα γλωσσικά και γλωσσολογικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στη σύνθεσή του. Αυτά τα στοιχεία είναι εσωτερικά στοιχεία γλώσσας (τυπικά, γραμματικά, σημασιολογικά), και χαρακτηρίζουν τα κείμενά

μας, ενώ μπορούμε, επίσης, να λάβουμε υπόψη και εξωτερικά στοιχεία (πραγματολογικά, περιοχή, τόνο, κλπ.).

Ορισμός τύπων κειμένου ή λόγου

Κατ' αρχάς ο κειμενικός τύπος μπορεί να ορισθεί με διάφορα κριτήρια. Μια πρώτη δομική διαφοροποίηση μπορεί να τεθεί με γνώμονα τη χωρική σχέση μεταξύ των συμμετεχόντων στο επικοινωνιακό γεγονός. Με άλλα λόγια, τα κείμενα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως προς το αν οι ομιλούντες είναι παρόντες ή όχι σε σχέση με το κείμενο. Διακρίνουμε δύο κατηγορίες κειμένων:

- Α. Τα κείμενα που αποτελούν τον ζωντανό συνδυαστικό κρίκο μεταξύ του ομιλητή και της ακροάτριας που βρίσκονται στον ίδιο χώρο.
- Β. Τα κείμενα που είναι απελευθερωμένα είτε από τον δημιουργό τους, είτε από το ακροατήριο ή το αναγνωστικό τους κοινό.

Προφανώς, στην πρώτη κατηγορία θα κατατάξουμε τον προφορικό λόγο, ενώ στη δεύτερη τον γραπτό. Κείμενα που ανήκουν στην πρώτη κατηγορία μάλλον είναι πιο 'δεσμευμένα' στο καταστασιακό περικείμενο ή στην κοινωνική περίσταση στην οποία παράγονται και ερμηνεύονται. Αυτονόητο είναι ότι αντλούν για την ερμηνεία τους από αυτό το περικείμενο, αφού δεν έχουν ανεξάρτητη οντότητα από την περίσταση και τους συμμετέχοντες στο επικοινωνιακό παιχνίδι. Από την άλλη, τα κείμενα της δεύτερης κατηγορίας πρέπει να είναι πλέον 'ανεξάρτητα', αφού στην παραγωγή τους πρέπει να ελήφθη υπόψη ότι η ερμηνεία τους δεν θα μπορούσε να 'ακουμπήσει' σε περικειμενικούς

παράγοντες, δηλαδή να στηριχτεί και να αντλήσει από αυτούς, όπως τη συγκεκριμένη στιγμή παραγωγής, τον συγκεκριμένο τόπο, ή τους συγκεκριμένους ομιλητές και ακροατήριο, κλπ.

Ένα άλλο δομικό στοιχείο που μπορεί να μας δώσει μια άλλη κατηγοριοποίηση κειμένων είναι η σχέση τους με την πραγματικότητα, δηλαδή, αν επιδέχονται τιμή αληθείας ή, αλλιώς, αν είναι αληθοεπή (truth-conditions):

- Γ. Κείμενα που επιδέχονται αληθοέπεια, δηλαδή είναι αναπαραστάσεις του εξωκειμενικού κόσμου.
- Δ. Κείμενα που ο κειμενικός κόσμος που δημιουργούν δεν ανταποκρίνεται προς τον εξωκειμενικό κόσμο.

Μ' άλλα λόγια, τα κείμενα της κατηγορίας Γ αναφέρουν τί ακριβώς συμβαίνει στην πραγματικότητα, και επομένως ο κειμενικός κόσμος που δημιουργούν ανταποκρίνεται προς τον εξωκειμενικό κόσμο που, φυσικά, προϋπάρχει. Τα κείμενα, όμως, της κατηγορίας Δ δημιουργούν ή υφαίνουν κειμενικά έναν κόσμο που δεν ανταποκρίνεται προς τον πραγματικό κόσμο μας. Εδώ θα κατατάσσαμε τα παραμύθια καθώς και λογοτεχνικά είδη όπως μυθιστορηματικά κείμενα, κλπ. Σ' αυτήν όμως την κατηγορία θα κατατάσσαμε και υποθετικό λόγο που μπορεί να αναμιγνύεται συνεχώς με αναφορικό λόγο που ανήκει στην κατηγορία Γ.

Μια σχηματική συσχέτιση των κατηγοριών κειμένων θα μας οδηγούσε στον συσχετισμό Α/Γ, δηλαδή προφορικού λόγου με αναπαραστατική λειτουργία και Β/Δ, δηλαδή γραπτού λόγου με μη αναπαραστατική λειτουργία (μυθιστόρημα, κλπ.). Αυτή η συσχέτιση όμως μπορεί να

είναι μόνο προγραμματική, αν σκεφτούμε ότι ο γραπτός λόγος περιλαμβάνει ειδησεογραφία, ρεπορτάζ, ιστορία, γράμματα, αναφορές, κλπ., ενώ, από την άλλη, ο προφορικός λόγος μπορεί να διηγείται παραμύθια, αλλά και να παράγει υποθέσεις, ευχές, προσταγές, κλπ.

Ένα άλλο στοιχείο που θα μπορούσε να ενδιαφέρει την κατάταξη των κειμένων της κατηγορίας Β/Γ είναι η χρήση τους ή ο σκοπός για τον οποίον παρήχθησαν. Αυτό το στοιχείο είναι λειτουργικό και, εφόσον θα αποτελούσε κριτήριο, θα δημιουργούσε λειτουργικές κατηγορίες κειμένων, όπως οι παρακάτω:

- Κρατικές διακηρύξεις (νόμοι, κλπ.), που οι περισσότερες είναι περιγραφικού ή αναφορικού χαρακτήρα.
- Κείμενα που αφορούν σε επαγγελματικούς τομείς, όπως δημοσιογραφία, ειδικά βιβλία, κλπ., που μπορεί να είναι περιγραφικά, εκθετικά, αφηγηματικά ή επιχειρηματολογικά.
- Κείμενα που αφορούν σε ιδιωτικές υποθέσεις, όπως γράμματα, που τα περισσότερα είναι περιγραφικού χαρακτήρα, αλλά και διαθήκες που δημιουργούν εξωκειμενικές καταστάσεις (Β/Δ).
- Κείμενα που παρέχουν πληροφορία στην παραλήπτρια, όπως οδηγίες χρήσης.
- Διαφημιστικά κείμενα που συνήθως προβάλλουν μια εξωκειμενική πραγματικότητα (Το Skip πλένει καθαρότερα απ' όλα), άσχετα με το αν γίνεται πιστευτή, και που απευθύνονται σε κοινό που προσπαθούν να το διαμορφώσουν σε καταναλωτικό κοινό.

Στις περισσότερες από όλες αυτές τις περιπτώσεις ο/η δημιουργός ή συγγραφέας του κειμένου είναι άγνωστος στο κοινό που απευθύνεται το κείμενο ή ο λόγος.

Αν, τώρα, κάνουμε διάφορους συνδυασμούς κριτηρίων, θα δούμε ότι καταλήγουμε στις εξής συνδυαστικές κατηγορίες:

A/Γ. Μη μυθιστορηματικά κείμενα από τον προφορικό λόγο

B/Γ. Μη μυθιστορηματικά κείμενα από τον γραπτό λόγο

A/Δ. Μυθιστορηματικά κείμενα από τον προφορικό λόγο

B/Δ. Μυθιστορηματικά κείμενα από τον γραπτό λόγο

Αυτές οι κατηγορίες, όμως, είναι αδρομερείς και μάλλον δομικού τύπου. Ας δούμε, όμως, πώς μπορούμε να συνδυάσουμε τόσο δομικά όσο και λειτουργικά κριτήρια. Θα μπορούσαμε αλλιώς να πούμε ότι ο κειμενικό τύπος ή ο τύπος του λόγου ορίζεται βάσει τριών κριτηρίων (Pilegaard and Frandsen (1997)):

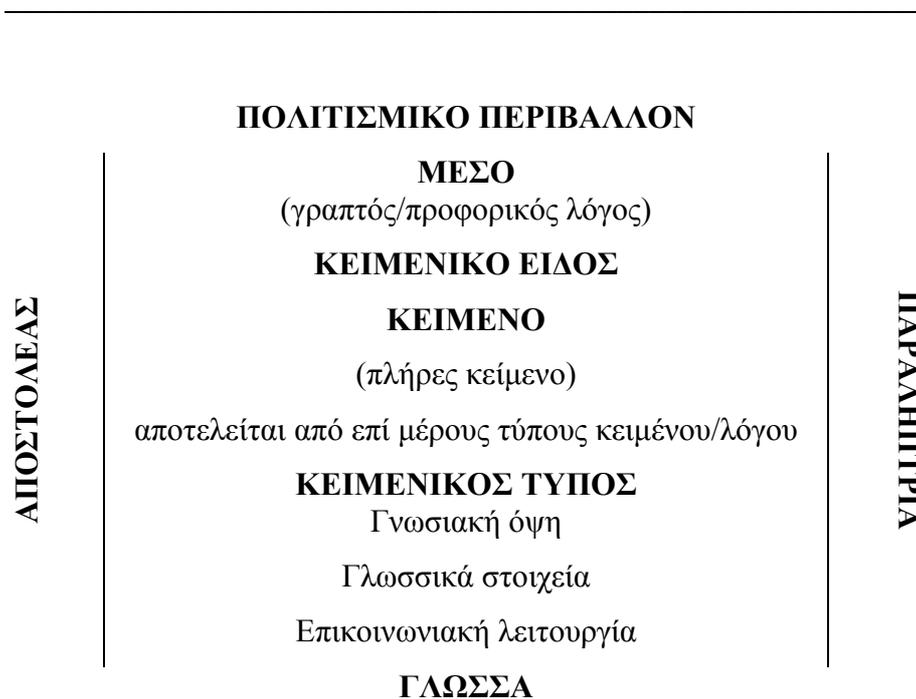
1. της **γνωσιακής όψης** που αντικατοπτρίζει ή αναπαριστά (π.χ., περιγράφει ή διηγείται ή επιχειρηματολογεί ή αποτιμά, κλπ.)
2. των **γλωσσικών στοιχείων** που χρησιμοποιεί για να πραγματώσει αυτή την όψη.
3. της **επικοινωνιακής λειτουργίας** που είτε ο αποστολέας είτε η παραλήπτρια σκοπεύει να επιτελέσει (λειτουργικό κριτήριο).

Είναι εύκολο να δούμε ότι το κριτήριο (1) αντιστοιχεί προς τα κριτήρια (Γ/Δ), ενώ το κριτήριο (3) αντιστοιχεί προς το κριτήριο που μας δίνει τα διάφορα λειτουργικά είδη κειμένων που είδαμε παραπάνω.

Όπως επισημάναμε και παραπάνω, δεν είναι πάντα εφικτό να έχουμε ‘καθαρότητα’ τύπου γνωσιακής όψης, διότι πολύ συχνά στο ίδιο κείμενο μπορούμε να έχουμε τμήματα διήγησης και αποτίμησης είτε αναμεμιγμένα, είτε το ένα να ακολουθεί το άλλο, είτε με κάποια εναλλαγή. Επίσης, μπορούμε να έχουμε κείμενα που να είναι περιγραφικά ή εκθετικά, όπου ενώ εκθέτουν μια κατάσταση, συγχρόνως ο συγγραφέας μπορεί να επεμβαίνει είτε ως αποτιμητής της κατάστασης είτε για να επιχειρηματολογήσει υπέρ ή κατά μιας θέσης, κλπ. Δηλαδή, δεν είναι δυνατό να έχουμε ξεκάθαρα επίπεδα χρήσης γλώσσας, όπως τα εκθέσαμε παραπάνω, ούτε να έχουμε κειμενικά είδη ή τύπους που να είναι τελείως συμπαγή και ‘αμόλυντα’ από στοιχεία άλλων ειδών ή τύπων. Ο Jakobson (1960) πρότεινε έξι λειτουργίες γλώσσας, π.χ., ανάλογα με την επικοινωνιακή πρόθεση: τη συγκινησιακή λειτουργία, την παρά-επικοινωνιακή λειτουργία, την αναφορική λειτουργία, την μεταγλωσσική λειτουργία, τη φατική λειτουργία και την ποιητική λειτουργία.

Το είδος του κειμενικού τύπου καθορίζεται συνήθως από τον συνδυασμό της επικοινωνιακής κατάστασης, του είδους του κειμένου όπως ορίζεται πλατύτερα από το κοινωνικό είδος στο οποίο εμπίπτει (μυθιστόρημα, ειδησεογραφία, κλπ.), και από το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσεται. Ας θυμηθούμε ότι ένα πολιτισμικό περιβάλλον ή μια κουλτούρα συνίσταται στο σύνολο των ‘κειμένων’, ‘σημείων’ και ‘λόγου’, ενώ οι άνθρωποι ορίζονται ως πολιτισμικά όντα κατ’ αυτήν την έννοια. Το ακόλουθο σχεδιάγραμμα κατά Pilegaard and Frandsen (1997) δίνει μια γραφική αναπαράσταση των στοιχείων που υπεισέρχονται στη διαμόρφωση των ειδών λόγου:

Σχήμα 1: Αναπαράσταση σύνθεσης κειμενικού τύπου

Κατά καιρούς έχουν προταθεί διάφορες τυπολογίες λόγου στην ανάλυση λόγου, ανάλογα με τα εκάστοτε κρινόμενα ως προεξέχοντα κριτήρια: Περιγραφικός λόγος, διηγηματικός λόγος, εκθετικός λόγος, επιχειρηματικός λόγος, οδηγητικός λόγος, κλπ. Ο Longacre (1982, 1983) διακρίνει τέσσερις διαφορετικούς, αδρομερείς τύπους σε μονολογικό λόγο. Ήτοι, διηγηματικό λόγο (narrative), διαδικαστικό λόγο (procedural), συμπεριφορικό λόγο (behavioural) και εκθετικό λόγο (expository). Άλλοι αναλυτές διακρίνουν και ορίζουν τύπους κειμένου και λόγου βάσει στατιστικής συχνότητας συγκεκριμένων γλωσσικών στοιχείων (λεξιμάτων και γραμματικών στοιχείων, κριτήριο (2)) (Biber 1988, 1989).

Μια ενδιαφέρουσα τυπολογία λόγου προτείνεται, επίσης, από τον Adams (1992), βάσει συγκεκριμένων στοιχείων της κειμενικής δομής και αλληλουχίας των τμημάτων λόγου: *Περιγραφικός τύπος, διηγηματικός τύπος, επιχειρηματικός τύπος, επεξηγηματικός τύπος, και διαλογικός τύπος.*

Όπως επισημαίνουν οι Pilegaard and Frandsen (1997), η ποικιλότητα και διαφοροποίηση που εμφανίζεται στις διάφορες προτάσεις τύπων λόγου οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η οπτική γωνία που υιοθετείται κάθε φορά μπορεί να είναι διαφορετική, αφού άλλοτε οι αναλυτές εκκινούν από τις γνωσιακές διεργασίες και άλλοτε από τις επικοινωνιακές λειτουργίες στο λόγο, χωρίς να διαχωρίζονται συστηματικά τα δύο αυτά κριτήρια στη σύσταση της τυπολογίας.

Από την άλλη, δεν πρέπει να ξεχνούμε την απουσία ενός μοναδικού τύπου σε κάθε περίπτωση λόγου, δηλαδή, την απουσία μιας ‘καθαρότητας’ είδους, όπως επισημάναμε και παραπάνω. Υπάρχουν ως προς αυτήν την παράμετρο δύο είδη κειμένων. Τα **ομοιογενή κείμενα**, δηλαδή, αυτά τα οποία αποτελούνται από μία ή περισσότερες ακολουθίες του ίδιου κειμενικού τύπου, και τα **ετερογενή κείμενα**, δηλαδή, αυτά τα οποία εμπεριέχουν διαφορετικούς κειμενικούς τύπους (Adams 1992). Το πρώτο είδος κειμένου καλείται **μονοτυπικό**, ενώ το δεύτερο **πολυτυπικό κείμενο** (Virtanen 1992). Πάντως, επειδή είναι δύσκολο να καταλήξουμε ότι η πλειάδα των κειμένων ανήκει στο πρώτο είδος, ότι δηλαδή είναι αμιγή, ενώ γνωρίζουμε καλά ότι τα περισσότερα κείμενα είναι πολυτυπικά, δηλαδή μικτά, το βάρος πρέπει να πέφτει στον προεξάρχοντα τύπο λόγου σε κάθε γλωσσικό κείμενο.

Δηλαδή, ποιος κειμενικός τύπος είναι ο εστιακός τύπος σε κάθε κείμενο που αναλύουμε; Αυτή την ερώτηση πρέπει να θέτουμε και να απαντάμε. Και ίσως η απάντηση αυτής της ερώτησης έχει να κάνει με το πώς σχετίζεται το κείμενο με τη χρήση του, δηλαδή, ποια είναι η χρήση του κειμένου. Αν θέσουμε αυτό το ερώτημα, τότε βλέπουμε ότι θέτουμε κατ' ουσίαν το ερώτημα της επικοινωνιακής χρήσης του κειμένου, άρα του σκοπού για τον οποίο γράφτηκε το κείμενο, ή, αν πρόκειται για προφορικό κείμενο, της κειμενικής προθετικότητας του ομιλητή.

Στα ετερογενή κείμενα οι διάφοροι τύποι κειμένου μπορεί να παρεισφρέουν σε μια αλληλουχία, αλλά συνήθως μπορούμε να διακρίνουμε τον επικρατέστερο τύπο. Υπάρχει, όμως, περίπτωση, να μην είμαστε σε θέση να διακρίνουμε ξεκάθαρες ή διακριτές μονάδες λόγου που να ανήκουν στον έναν ή άλλον τύπο, παρά να αναγκαζόμαστε να αποφανθούμε ότι οι διάφοροι τύποι μπορεί να εμπλέκονται σε μη διακριτές τυπικά μονάδες λόγου. Με άλλα λόγια, μπορεί δύο διαφορετικοί τύποι κειμένου/λόγου να συμπλέκονται κυριολεκτικά σε μια πρόταση ή σε μια παράγραφο, ή στο ίδιο εκφώνημα, αν πρόκειται για προφορικό λόγο. Δυστυχώς, αυτή είναι μια συνηθισμένη κατάσταση. Σε κάθε περίπτωση, ο ικανός αναλυτής πρέπει να είναι σε θέση να επισημάνει τα λεξικά και άλλα τυπικά στοιχεία τα οποία εκφέρουν και σηματοδοτούν τον τύπο του λόγου και τη διαφορετικότητα.

Δραστηριότητες

Θα συλλέξουμε κείμενα γραπτού λόγου διαφόρων ειδών και θα εξετάσουμε κατά πόσο είναι αμιγή κειμενικοί τύποι ή μικτοί. Θα ορίσουμε σε κάθε περίπτωση τον τύπο λόγου και στις περιπτώσεις μικτών τύπων θα επικεντρωθούμε στον προεξάρχοντα, και θα επισημάνουμε εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία τα οποία συγκεντρώνουν την εστίαση ενός κειμενικού τύπου. Πώς ορίζουμε τον επικρατέστερο κειμενικό τύπο σε μικτά κείμενα;

Αν συνδυάσουμε τις γνώσεις που αποκτήσαμε μέχρι τούδε συνολικά, θα μπορούσαμε να απομονώσουμε κάποιους τύπους κειμένων που χρησιμοποιούν κατά κόρον συντομογραφία, ακρώνυμα και αρχισμούς, όπως ίσως θα μπορούσαμε να ονομάσουμε την τάση να χρησιμοποιούμε μόνο το αρχικό γράμμα για να σηματοδοτήσουμε μια ολόκληρη λέξη. Σε ποιους τομείς θα ερευνούσατε για τη συλλογή τέτοιων κειμενικών τύπων? Συλλέξτε τα κείμενα, βρείτε τις συντομογραφίες, ολοκληρώστε τες σε πλήρεις λέξεις και εξηγήστε την ύπαρξή τους εκεί. Μπορείτε να προτείνετε κάποια λογική ομαδοποίηση;

Από τον προφορικό στον γραπτό λόγο

Στη σημερινή εποχή της υψηλής ηλεκτρονικής τεχνολογίας που ζούμε, μπορούμε αμέσως να επισημάνουμε ότι ο προφορικός λόγος έχει παρεισφρήσει σε ένα πολύ σημαντικό βαθμό στο γραπτό λόγο τουλάχιστον σ' αυτόν της ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Παραδείγματα φέραμε παραπάνω όταν συζητήσαμε τα γράμματα και τους φθόγγους

ως σημειωτικά στοιχεία ή ως στοιχεία που συνεισφέρουν σε μεγαλύτερες ή πληρέστερες σημειωτικές δομές. Ας θυμηθούμε πώς γράφουμε ένα μήνυμα στο κινητό μας ή, ακόμη, και ένα ηλεκτρονικό μήνυμα στον υπολογιστή μας, το λεγόμενο e-mail. Υπάρχουν διαφορετικές ταχύτητες και συμβάσεις που έχουν γίνει λίγο ή πολύ διεθνείς, αφού η αγγλική κυρίως βρίσκεται στο προσκήνιο ως μια διεθνής γλώσσα (lingua franca).

Πώς μεταβαίνουμε από τον προφορικό λόγο στον γραπτό στην μαθησιακή μας διαδικασία; Περισσότερο, βέβαια, να σημειώσουμε, ότι γεννιόμαστε μεν άγλωσσοι, σύντομα δε αποκτούμε γλώσσα για να εξυπηρετήσουμε αρχικά τις προσωπικές μας ανάγκες επιβίωσης, και αργότερα για άλλους λόγους, συνθετότερους. Στο δυτικο-ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό μας σύστημα, και κυρίως στο αγγλικό εκπαιδευτικό σύστημα, στο σχολείο ξεκινούμε μεν από τον προφορικό λόγο, αμέσως μαθαίνουμε να αναγνωρίζουμε λέξεις ως εικόνες αρχικά με τη χρήση καρτών (flashcards) και να τις διαβάζουμε, και αργότερα αναμειγνύεται η εικόνα με τον λόγο σε ταυτόχρονα κείμενα που αποτελούνται από ζωγραφική και γράψιμο του παιδιού. Άρα τα πρώτα μας κείμενα είναι μικτά, ζωγραφική (που στη δυτική μας κουλτούρα την εντάσσουμε ως τέχνη) και γλωσσικό κείμενο. Πολύ αργότερα διαχωρίζονται αυτά τα δύο είδη στη μαθησιακή διαδικασία.

Σε αυτά τα αρχικά κείμενα που συνοδεύουν την εικόνα (ζωγραφία του παιδιού), κατανοητά, όχι απλώς ανορθόγραφα, αλλά τελείως ημιτελώς, το παιδί προσπαθεί να αποτυπώσει τον ήχο στον λόγο. Συχνά, λοιπόν, οι λέξεις αποτυπώνονται με κάποια γράμματα μόνο, ίσως και με μόνο

ένα, που κατά πώς ακούγεται, προεξέχει ακουστικά στην αντίληψη του παιδιού. Από αυτά τα αρχικά κείμενα το παιδί προχωρεί στη σύνθεση λόγου σε γραπτή μορφή χωρίς την υποστηρικτική λειτουργία της εικόνας. Δηλαδή, προωθείται η γραφή χωρίς τη ζωγραφική του. Βλέπουμε τότε ότι συχνά το παιδί προσπαθεί να ενσωματώσει εντυπώσεις και συγκινησιακές καταστάσεις από την προφορικότητα, π.χ., μακρότητα φωνηέντων, επιφωνήματα, συριγμούς, κλπ. στο γραπτό λόγο, με χειρισμούς του γραφικού εργαλείου, είτε με μεγένθυση ή επανάληψη κάποιων γραμμμάτων, είτε με άλλους τρόπους, προκειμένου το παιδί να αποτυπώσει τον συναισθηματικό του κόσμο και να επικοινωνήσει αυτό που επιθυμεί.

Αυτή η αλληλεξάρτηση μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου αποτυπώνεται σε ορισμένα είδη σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι σε άλλα είδη. Π.χ., σε ένα νομικό έγγραφο δεν αναμένει κανείς να ενσωματώνεται προφορικότητα ή συναίσθημα στο γραπτό λόγο παρά μόνο μέσω επιλογής ιδιαίτερα φορτισμένων λέξεων. Δεν συμβαίνει, όμως, το ίδιο σε άλλους τύπους κειμένων. Ένας προφανώς μικτός τύπος είναι αυτός της σκιτσογραφίας. Ένας άλλος είναι ο λόγος της διαφήμισης. Επίσης, η ζωγραφική είναι ένας τομέας δραστηριότητας που παρουσιάζει αυτή την τάση της ανάμιξης της εικόνας με τον λόγο. Αυτό δεν συμβαίνει μόνο στη λεγόμενη εννοιολογική τέχνη (conceptual art), όπου αξιοποιούνται ακόμη και αποφθέγματα από τον φιλόσοφο Wittgenstein και άλλους αναλυτικούς φιλοσόφους του 20ού αιώνα, προκειμένου να επιτευχθεί η έκφραση και το μήνυμα κατά το δοκούν του καλλιτέχνη, αλλά γενικότερα από καλλιτέχνες που θεωρούν τον λόγο ως μέσο έκφρασης σε σύζευξη με την εικόνα, είτε

στη ζωγραφική είτε σε κατασκευές (Τάσος Παυλόπουλος, Barbara Kruger, Bruce Nauman, κλπ. Βλέπε εκθέματα στο μουσείο σύγχρονης τέχνης στο Λονδίνο, Tate Modern).

Δραστηριότητες

Βρείτε από τον λόγο της διαφήμισης πώς αξιοποιείται ο προφορικός λόγος στο γραπτό μήνυμα προκειμένου να αναδειχθούν ορισμένα στοιχεία προς όφελος του διαφημιζόμενου προϊόντος.

Ανατρέξτε στη ζωγραφική και στις κατασκευές και βρείτε συνθέσεις που βασίζονται και στο λόγο και στην εικόνα. Σχολιάστε τι επιτυγχάνουν κατά τη γνώμη σας και πώς το επιτυγχάνουν.

Στον προφορικό λόγο, φυσικά, δεν κάνουμε χρήση της στίξης που είναι μέρος του οπλοστασίου του γραπτού λόγου. Γιατί;

Συλλέξτε όλα τα σημεία στίξης και αποφασίστε αν από μόνα τους μπορούν να είναι σημειωτικά στοιχεία. Δηλαδή, χρησιμοποιείται, π.χ., το θαυμαστικό από μόνο του ως σημαντικό σημείο για κάτι και τι είναι αυτό; Μοιάζει ως προς τη λειτουργία του με κάποιο φθόγγο ή γράμμα;. τι συμβαίνει με τα υπόλοιπα σημεία στίξης; Π.χ., ποια είναι η σημειωτική αξία ενός κόμματος,² της τελείας, ή μήπως πρέπει να πάμε

---

² Πάγια πρακτική των συμβολαιογράφων, τουλάχιστον στην Αγγλία, είναι να απαλείφουν όλα τα κόμματα, διότι ένα κόμμα μπορεί να αλλάξει το νόημα μιας πρότασης. Το ίδιο συμβουλεύουν και στη γραφή ιδιόχειρων νομικών εγγράφων. *Which? Consumer Guides. Wills and Probate.* London: Which Books, p. 47.

σε τομείς εκτός της καθιερωμένης γραπτής γλώσσας για να ανακαλύψουμε πρωτότυπες χρήσεις ή διαφορετικότητα;

Είναι όλα τα σημεία στίξης όμοια ως προς τη σημειωτική τους δυνατότητα; Υπάρχει περιθώριο ομαδοποίησής τους, και αν ναι, ποια είναι τα κριτήρια;

Από τις λέξεις στα πράγματα

Η μικρότερη σημαντική μονάδα στη γλώσσα είναι φυσικά το μόρφημα, αλλά στην ανάλυση λόγου η μικρότερη ‘σημαντική’ μονάδα που μπορεί να σταθεί αυτόνομα στο λόγο και να έχει κάποια ‘σημαντική’ λειτουργία σε επίπεδο λόγου είναι η λέξη. Η λέξη, λοιπόν, είναι αυτόνομη, αντίθετα με το μόρφημα, που αν δεν είναι ελεύθερο, δηλαδή λέξη, δεν μπορεί να σταθεί ανεξάρτητα ως σημαντική μονάδα στο λόγο.

Οι λέξεις ή λεξήματα είναι σημειωτικές μονάδες, δηλαδή σύμβολα, που αντιπροσωπεύουν αρκετά αυθαίρετα τα πράγματα στον κόσμο, δηλαδή, αναφέρονται σε αντικείμενα και καταστάσεις. Η αναφορά αυτή, κανείς θα μπορούσε να πει, είναι και η σημασία τους. Όμως, όπως είναι γνωστό, η ίδια λέξη –η ίδια αλληλουχία φθόγγων- μπορεί να έχει περισσότερες από μία σημασίες. Ακόμη, η ίδια λέξη, ακόμη και όταν προφέρεται διαφορετικά –αυτό δεν ισχύει για την ελληνική- μπορεί στον γραπτό λόγο να αναφέρεται σε διαφορετικά πράγματα,

---

ακόμη κι αν ορθογραφείται όμοια. Βέβαια, πρόκειται για διαφορετικές λέξεις τότε, όπως και όταν η ορθογραφία είναι διαφορετική.

Όταν ένας τύπος είναι ένας και ο αυτός, αλλά πραγματώνει δυο λέξεις με διαφορετικές σημασίες, τότε πρέπει να ρωτήσουμε πόσο διαφορετικές είναι αυτές οι σημασίες, και αν έχουν μεταξύ τους συγγένεια μεταφοράς. Αν οι σημασίες είναι συγγενείς, τότε λέμε ότι πρόκειται για μια λέξη με μια γκάμα συγγενών σημασιών, που εκτείνονται κυρίως από την πιο συγκεκριμένη σημασία στην πλέον μεταφορική. Αυτό είναι το φαινόμενο της **πολυσημίας**. Αν, όμως, πρόκειται για σημασίες οι οποίες δεν έχουν καμία συγγένεια μεταξύ τους, τότε λέμε ότι ο ίδιος τύπος πραγματώνει δύο διαφορετικές λέξεις με εντελώς ξεχωριστές σημασίες. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται **ομωνυμία**. Και τα δύο αυτά φαινόμενα αξιοποιούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό για να κάνουμε τον λόγο μας πιο ενδιαφέροντα. Αποτελούν, δηλαδή, σημαντικό μέρος του ρητορικού μας οπλοστασίου. Ο διαφημιστικός λόγος, το πολιτικό σκίτσο, η σκιτσογραφία γενικότερα, οι τίτλοι εφημερίδας, ο χιουμοριστικός λόγος, και άλλοι τύποι λόγου βρίθουν από την εκμετάλλευση των λεξικών αυτών φαινομένων.

Το φαινόμενο της μεταφοράς έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν εξετάζουμε τις σημασίες των λέξεων. Μπορούμε κατ' αρχάς να προσέξουμε ότι υπάρχει μια συστηματικότητα που εγγίζει τα όρια της σύμβασης όσον αφορά τις σημασίες των λέξεων: Βλέπουμε ότι η ίδια λέξη σημαίνει κάτι συγκεκριμένο και συγχρόνως, προφανώς έχει αναπτύξει, περαιτέρω σημασίες που δεν είναι πια συγκεκριμένες, παρά μεταφορικές, κρατώντας πάντα τον πυρήνα της αρχικής

συγκεκριμένης σημασίας. Κι αυτό το φαινόμενο αξιοποιείται σημαντικά στο λόγο, κυρίως για λόγους ρητορικής.

Εκτός της μεταφοράς, φαινόμενα όπως ιδιωματικός λόγος γίνονται βωρά στο βωμό της ρητορικής, είτε σε επιχειρηματικό λόγο είτε στον λόγο της διαφήμισης ή αλλού.

Δραστηριότητες

Βρείτε κείμενα, ονομασίες καταστημάτων, προϊόντων, διαφημίσεις, κλπ. που αξιοποιούν το φαινόμενο της πολυσημίας. Κάντε το ίδιο εστιάζοντας στην ομωνυμία. Ένα γυράδικο στη Θεσσαλονίκη ονομάζεται ‘Ο Γύρος του Κόσμου’. Τι φαινόμενο επισημαίνετε, τι ακριβώς αξιοποιείται και για ποιο λόγο; Ένα κατάστημα fish and chips στην Αγγλία, δίπλα στο City University, ονομάζεται ‘The University Plaiice’. Πρόκειται για αβλεψία (ορθογραφικό λάθος);

Τι είναι η αμφισημία και σε τι οφείλεται;

Διαβάζοντας την εφημερίδα σας, επιλέξτε να προσέξετε ιδιαίτερα το φαινόμενο της μεταφοράς στη γλώσσα στην ανάγνωση ενός τυχαίου άρθρου.

Από τη λέξη στην πρόταση και στο εκφώνημα

Η λέξη είναι η πρώτη αυτόνομη μονάδα που μπορεί να έχει ανεξάρτητη υπόσταση στο λόγο και στο κείμενο. Μπορεί από μόνη της να αποτελέσει ένα κείμενο; Η απάντηση είναι θετική, αλλά αυτό θα το στηρίξουμε θεωρητικά στη συνέχεια. Συνήθως τα κείμενα και ο

λόγος αποτελούνται από περισσότερες μονάδες της μιας λέξης. Πάντως, ένα είναι σίγουρο, ότι ο αριθμός των λέξεων ή ακόμη και φράσεων δεν εξασφαλίζει ούτε προτασιακή υπόσταση ούτε εκφωνηματική αυτονομία.

Όπως σε κάθε σημειωτικό σύστημα, η γλώσσα διέπεται από κανόνες που καθορίζουν τη σύνταξη, δηλαδή, την οργάνωση όλων των σημείων σε μια συστάδα που κι αυτή με τη σειρά της πρέπει να έχει σημασία και νόημα. Συνήθως λέμε ότι το προτασιακό νόημα ή η σημασία μιας πρότασης είναι το συνθετικό σύνολο των σημασιών όλων των επί μέρους στοιχείων και λέξεων που την αποτελούν, λαμβάνοντας, επίσης, υπόψη τις γραμματικές σχέσεις που διέπουν αυτά τα στοιχεία και τις λέξεις. Άπαξ και έχουμε μια πρόταση που συμμορφώνεται προς τις επιτάξεις αυτές, έχουμε ένα κείμενο. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι έχουμε και ζωντανό λόγο. Πάντως, τα κείμενα αποτελούνται, όχι από λέξεις αραδιασμένες όπως λάχει, αλλά από προτάσεις που παράγονται κατ' αυτόν τον τρόπο.

Δραστηριότητες

Δημιουργείστε μερικές ακολουθίες από λέξεις που, όμως, κρίνετε ότι δεν πληρούν τα κριτήρια για να κριθούν ως προτάσεις. Επισημάνετε ποια είναι αυτά τα κριτήρια και δώστε κάποιους σχετικούς κανόνες για προτασιακό νόημα μόνοι σας.

Κρυφακούστε κάποια στιχομυθία και καταγράψτε την. Συγκρίνετέ την με κάποιο τμήμα γραπτού κειμένου. Πώς συγκρίνετε τώρα τον

εκφωνηματικό λόγο; Μήπως αλλάζουν ορισμένα πράγματα τώρα; Σχηματίστε μόνοι σας ορισμένους αρχικούς κανόνες για τον προφορικό λόγο σε σύγκριση με τον γραπτό. Ποιοι παράγοντες εμφανώς επηρεάζουν τον προφορικό λόγο σε σύγκριση με τον γραπτό;

Προσέξτε τις συνδέσεις μεταξύ των προτάσεων ενός γραπτού κειμένου και τις αντίστοιχες συνδέσεις ανάμεσα κυρίως στους συνομιλητές στον προφορικό λόγο. Τι παρατηρείτε; Θα ήταν ενδιαφέρον αν μπορούσατε να καταγράψετε με το κασετόφωνο ένα μικρό διάλογο μεταξύ δύο συνομιλητών.

Από την πρόταση και το εκφώνημα στο κείμενο και στη διάδραση

Αν είμαστε αρκετά παρατηρητικοί, θα δούμε ότι κάθε κείμενο γλώσσας που αποτελείται από περισσότερες της μιας προτάσεις χαρακτηρίζεται από συνοχή.

Συνοχή και Συνεκτικότητα στον γραπτό λόγο

Συνοχή στο κείμενο σημαίνει κάτι πολύ απλό που το θεωρούμε δεδομένο και δεν το παρατηρούμε συνήθως. Σε κάθε κείμενο υπάρχουν κάποια λεξικά και γραμματικά στοιχεία και μονάδες που κυρίως λειτουργία τους είναι να συνδέσουν το κείμενο σε μια ολότητα παρά να επικοινωνήσουν κάποια ιδιαίτερη σημασία ή να προσδώσουν κάποιο ιδιαίτερο νόημα. Στην ουσία αυτές οι γραμματικές και σημασιολογικές μονάδες λειτουργούν ως συνδετικοί κρίκοι μεταξύ

των προτάσεων έτσι ώστε διαβάζοντας ένα γραπτό τμήμα γλώσσας να έχουμε την αίσθηση ότι πρόκειται για κείμενο με συνοχή παρά για μια αράδα από τυχαία ριγμένες εκεί προτάσεις. Δηλαδή, οι σωστές γραμματικά και σημασιολογικά προτάσεις ριγμένες σε μια τυχαία ακολουθία δεν αρκούν για να δημιουργήσουν ένα κείμενο. Πρέπει να οργανώνονται σε ένα σύνολο.

Συχνά, βέβαια, αυτοί οι συνδετικοί κρίκοι μπορεί να λείπουν. Πρέπει τότε να αποφανθούμε ότι το γλωσσικό κομμάτι δεν πληροί το κριτήριο της κειμενικότητας και επομένως δεν προβιβάζεται ως κείμενο; Μερικές φορές, και κυρίως στον προφορικό λόγο, ένα κείμενο ή τμήμα λόγου μπορεί να είναι απόλυτα συνεκτικό, δηλαδή, να πληροί το κριτήριο της κειμενικότητας, ακόμη και όταν απουσιάζουν παντελώς οι συνδετικοί κρίκοι. Αρκεί το κείμενο να υποστηρίζεται από τέτοιες εννοιολογικές σχέσεις μεταξύ των εκφωνημάτων του ώστε να αποτελούν την πηγή από την οποία να αντλεί τη συνεκτικότητά του. Και σε τέτοιες περιπτώσεις νιώθουμε ως ομιλητές και γραφείς της γλώσσας ότι υπάρχει κειμενικότητα, ότι δηλαδή το όλο γλωσσικό κομμάτι 'ακούγεται' σαν ολότητα και 'βγάζει νόημα'.

Συνοχή στο λόγο

Τα στοιχεία που δημιουργούν συνοχή στον λόγο μπορεί να είναι απλά και μόνο φωνολογικά, αλλά συνήθως είναι γραμματικά έως και λεξικά. Ως γραμματικά στοιχεία θα συμπεριλάβουμε την αναφορά, την αντικατάσταση στοιχείων, την έλλειψη και τη συνδετικότητα. Ως λεξικά στοιχεία θα συμπεριλάβουμε γενικά ουσιαστικά έως και λεξικά

στοιχεία που ανήκουν στο ίδιο πεδίο, έως και ιδιοματισμούς και λεξήματα που απαντώνται συνδυαστικά.

Τα γλωσσικά στοιχεία που συγκροτούν συνεκτικό λόγο στην Ελληνική είναι τα εξής

Αναφορά: Προσωπική, Δεικτική, συγκριτική

Αντικατάσταση και Έλλειψη: Ονοματική, ρηματική, Προτασιακή

Σύνδεσμοι: Αντιθετικοί, Προσθετικοί, Χρονικοί, Αιτιολογικοί

Λεξική συνοχή: Επανάληψη, Λεξική συνδυαστικότητα

Παράμετροι κειμενικότητας ή λόγου

Η κειμενικότητα στο λόγο, τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό, δεν είναι πάντα αποκλειστικά υπόθεση συνδετικών στοιχείων που εμφανίζονται με σάρκα και οστά στο λόγο. Με άλλα λόγια, η κειμενικότητα ενός κειμένου δεν χρειάζεται πάντα να στηρίζεται σε στοιχεία που είναι λεξικά ή γραμματικά κωδικοποιημένα στο κείμενο. Τουναντίον, μπορεί να υπάρχουν περιπτώσεις όπου συνδετικοί κρίκοι να μην είναι σε θέση να υποστηρίξουν γνωσιακά ένα τμήμα γλώσσας ώστε να αποφανθούμε ότι συνιστά κείμενο ή λόγο. Ποιες, λοιπόν, είναι αυτές οι παράμετροι που συνιστούν, εκτός των απτών συνδετικών στοιχείων, την κειμενικότητα στο λόγο; Για να απαντήσουμε αυτό το ερώτημα, χρειάζεται να υπερβούμε τα κειμενικά όρια, δηλαδή, το κείμενο ως γλωσσική, φυσική παρουσία ή γεγονός, είτε

Επικοινωνιακή λειτουργία

Ρητή/Υπόρητη/Άρητη προθετικότητα

Δυνατότητα περικειμενικοποίησης ή ένταξης σε ζωντανό λόγο

Διαδραστικότητα (ο λόγος είναι πάντα διαλογικός)

Συνεκτικότητα

Ερμηνευτικότητα

Οργάνωση της (Συν)ομιλίας

Ο προφορικό λόγος οργανώνεται, όχι πάνω στο χαρτί, αλλά γύρω από τους μετέχοντες στο συνομιλιακό παιχνίδι. Αυτό μας λέει πολλά για την απουσία πολλών γραμματικών παραγόντων στην οργάνωσή του. Αντί για τη σφικτή κειμενική οργάνωση του κειμένου, ο λόγος οργανώνεται με γνώμονα ποιος μιλά σε ποια στιγμή. Είναι φυσικό, αφού υπάρχει η φυσική παρουσία των παραγωγών του λόγου, ο ίδιος ο λόγος να επενδύεται με λιγότερη προσπάθεια αποσαφήνισης, ακρίβειας, ποσού πληροφορίας, κλπ. Υπάρχει, όμως, πάλι οργάνωση, αυτή δε έχει να κάνει με τον τρόπο που παίρνουμε τη σειρά μας στο παιχνίδι του λόγου, τον τρόπο που επιλέγουμε να επέμβουμε, προσκεκλημένα ή απρόσκλητα, τον χρόνο /σημείο της επέμβασης ή διακοπής, τους ρόλους που αναλαμβάνουμε, γενικότερα, στο παιχνίδι αυτό, που σίγουρα ρυθμίζεται ανάλογα.

Δραστηριότητες

Επιλέξτε ένα οποιοδήποτε γραπτό κείμενο και βρείτε ποιες λέξεις και ποια στοιχεία αποτελούν τον συνδετικό του ιστό. Ταξινομήστε τα σε κατηγορίες. Με ποιο κριτήριο θα δημιουργήσετε τις κατηγορίες;

Δημιουργείστε ένα τμήμα γλώσσας το οποίο δεν θα πληροί τα κριτήρια για να καταταγεί ως κείμενο. Ήταν δύσκολο να το δημιουργήσετε; Γιατί;

Βρείτε ένα τμήμα γλώσσας, πρώτα από τον γραπτό λόγο και μετά από τον προφορικό λόγο, που να μην παρουσιάζει κρίκους συνοχής. Που δυσκολευτήκατε περισσότερο και γιατί;

Μαγνητοφωνήστε ή καταγράψτε ένα προφορικό διαλογικό κείμενο. Κατόπιν εξετάστε πώς αυτός ο διάλογος συνέχεται, δηλαδή αποτελεί μια σφικτή στιχομυθία, ή, αν αποτελείται από περισσότερες της μιας συνεισφορές, πώς η μια ακολουθεί λογικά την άλλη. Αν, τώρα, υπάρχουν συνδετικά μόρια ή δείκτες λόγου, όπως τους ονομάζουμε, κρίνετε τη λειτουργία τους στο συνομιλιακό παιχνίδι, και συγκρίνετέ την με την παραδοσιακή λειτουργία τους στο μονολογικό κείμενο. Τι συμπεράσματα αποκομίζετε;

Βιβλιογραφία

- Adams (1992). *Lex texts: types et prototypes*. Nathan.
- Αρχάκης, Α. (1998). *Δείκτες οργάνωσης του λόγου. Το 'δηλαδή' και η σχέση του με συναφείς εκφράσεις*. Διδακτορική Διατριβή Τμήματος Φιλολογίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Biber, D. (1988). *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biber, D. (1989). "A typology of English texts". *Linguistics* 27: 23-43.
- Brown, G. and G. Yule (1983). *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, Karl (1934). *Sprachtheorie*. Jena: Fischer. Reprinted (1965) Stuttgart: Fischer.
- Γεωργακοπούλου, Α. Και Δ. Γούτσος (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Clark, H. H. (1996). *Using language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulthard, M. (ed.) (1994). *Advances in written text analysis*. London and New York: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (ed.) (1997). *Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction, V. 1*. London: Sage.
- Van Dijk, T. A. (ed.) (1997). *Discourse as social interaction Discourse studies: A multidisciplinary introduction, V. 2*. London: Sage.
- Halliday, M.A.K. and R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Jakobson, R. (1960). "Linguistics and poetics". In T. A. Sebeok (ed.). *Style and language*. MIT Press, 350-377.
- Kitis, E. (1987a). "Discourse connectors and language learning materials". *Journal of Applied Linguistics*, 3: 30-50.
- Kitis, E. and M. Milapides (1997). "Read it and believe it: how metaphor constructs ideology in news discourse; a case study". *Journal of Pragmatics*, 28: 557-590.
- Κουτούπη-Κητή, Ελίζα (2001α). "Η σημειωτική των οργανοσχημάτων στην ερμηνευτική διαδικασία". *Σημειωτική και Πολιτισμός. Κουλτούρα-Λογοτεχνία-Επικοινωνία*. Επιμ. Γρ. Πασχαλίδης και Ε. Χοντολίδου, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 212-223.
- Κουτούπη-Κητή, Ελίζα (2001β). "Η ποιητική του μηνύματος". Επιμ. Α. Νικολοπούλου και Σ. Πατσαλίδης. *Μελόδραμα: Ιδεολογικές*

-
- και Αισθητικές Προσεγγίσεις. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Longacre, R. E. (1982). "Discourse typology in relation to language typology. In S. Allen (ed.), *Text processing. Text analysis and generation. Text typology and attribution. Proceedings of Nobel Symposium 51*: 457-497. Almqvist & Wiksell International.
- Longacre, R. E. (1983). *The grammar of discourse*. Plenum Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Μπουτουλούση, Ε. (1994). "Οι εκφράσεις *αν θέλετε, αν θέλεις*". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα [MEΓ]* 15: 617-628.
- Παυλίδου, Θεοδοσία (1981). "Προσλεκτικοί ενδείκτες στα ελληνικά". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα [MEΓ] 2. Πρακτικά της 2^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τμήματος Γλωσσολογίας*. ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 245-268.
- Παυλίδου, Θεοδοσία (1986). "Να ρωτήσω κάτι; Ερωτήσεις σε υποτακτική". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα [MEΓ]*, 7. *Πρακτικά της 7^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τμήματος Γλωσσολογίας*. ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 233-249.
- Παυλίδου, Θεοδοσία (1995). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Pilegaard, Morten and Finn Frandsen (1997). "Text type". In J. Verschueren, J-O Östman, J Blommaert and Ch. Bulcaen (eds) *Handbook of pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Τσοχατζίδης, Σ. (1985). "Καλημερίζω, καλησπερίζω, και καληνυχτίζω: Πραγματολογικές παρατηρήσεις". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα [MEΓ]* 6: 269-277.
- Virtanen, T. (1992). "Issues of text typology: Narrative – a 'basic' type of text. *Text* 12(2): 293-310.
- Which? Consumer Guides. Wills and Probate*. London: Which Books.